

Тетяна БРОВАРЕЦЬ, канд. філол. наук

ORCID ID: 0000-0003-1563-2572

SCOPUS ID: 57223885098

Web of Science ID: AAZ-9937-2021

e-mail: tetiana.volkovicher@gmail.com

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М. Т. Рильського НАН України, Київ, Україна

"Я АДНА РОСЛА БІЛИНОЧКА В ПОЛІ, ТА НЕДАВ МЕНІ БОГ НІ ЩАСТЯ, НІ ДОЛІ... БЕЗ ДОЛІ – ЯК КВІТКА В ПОЛІ...": ДО ПИТАННЯ КОНТАМІНАЦІЙ ШЕВЧЕНКОВИХ ПОЕЗІЙ У ВИШИТІЙ ЕПІГРАФІЦІ

Статтю присвячено питанню контамінацій фольклоризованих Шевченкових поезій в українській епіграфічній вишивці. Йдеться переважно про рушники кінця XIX – першої половини XX століття, прототекстами вишитих написів яких були рядки з творів, які активно побутували в усній народній культурі. Джерельною базою дослідження є Інтерактивний електронний покажчик фольклорних формул (Епіграфічна вишивка) (<https://volkovicher.com/>; пароль: 2707), який був розроблений авторкою 2016 року та продовжує поповнюватися новими матеріалами донині. За цим Покажчиком, де виокремлені словесні та візуальні формули, типові для вишитої епіграфіки, легко пересвідчитися, що дуже багато вишитих текстів є фольклоризованими рядками з поезій Тараса Шевченка. Переміщуючись на вебсторінки конкретних рушників, можна також побачити, що більшість з них вишивалися не з одного твору, а одразу з кількох – зазвичай від двох до чотирьох – відтворюючись одночасно на одному текстильному предметі та відповідно становлячи один цілісний текст. У такий спосіб народжувалися нові фольклорні сюжети. Цікавою проблематикою, яка потребує глибшого наукового занурення, є питання особливостей контамінування, яке відбувалося в процесі вишивання рушників з написами. У пропонованій розвідці авторка розглядає вишиті вербальні контаміновані твори, складником яких є фольклоризовані поезії Кобзаря. Виокремлено три великі групи описаних зразків вишитої епіграфіки: 1) вишиті словесні тексти, які побудовані на контамінаціях суто Шевченкових поезій; 2) вишиті словесні тексти, де фольклоризовані рядки Шевченка поєднуються

з рядками інших авторів (або з тими, де авторство не встановлено); 3) вишиті словесні тексти, в основі яких є і контамінації кількох фольклоризованих творів Шевченка, так і інші типові формули епіграфічної вишивки (змішаний тип). Крім того, вказано різницю між прийомами тавтологічного та послідовного контамінірування.

Ключові слова: *Тарас Шевченко, поезії, епіграфічна вишивка, контамінації, фольклорні формули.*

Вступ

Контамінації, пов'язані з творчою діяльністю Кобзаря (а також їхній зв'язок з фольклором), нерідко привертають увагу сучасних шевченкознавців. Це питання розглядають у різних дослідницьких аспектах. Наприклад, І. Сенько зауважує, що Шевченкові балади, подібно до народних, містять контамінації кількох мотивів (Сенько, 2014, с. 211). Н. Салтовська вказує на можливість контамінацій авторської афористики Т. Шевченка з народними пареміями (Салтовська, 2014, с. 18). А в статті С. Грици наведені приклади творів, де Кобзареві вірші контамініуються з народними піснями (Грица, 2013, с. 38). Цікавим є і розгляд контамінацій у розділі Н. Вишневської (за участю О. Правдюка) до Повного зібрання творів Т. Г. Шевченка у 12 томах (Київ, 2003), що присвячений усім відомим фольклорним записам, зробленим або безпосередньо Тарасом Григоровичем, або за його ініціативи. Важливо розуміти, що така діяльність, як фіксація народних текстів, нерозривно пов'язана з творчістю письменника. Зазвичай збережений ним фольклор – більшою або меншою мірою – згодом вплітається в канву його власних авторських творів. Відповідно, крім безперечної значущості фактичного збереження власне самих фольклорних одиниць, подібні записи, здійснені письменником (або ж іншими людьми на його прохання), слід ще й сприймати, за влучним висловом Н. Вишневської, як "цінний матеріал для осягнення творчої лабораторії поета" (Вишневська, 2003). Зокрема, у випадку збережених Шевченком народних пісень ідеться і про їхнє контамінірування. При цьому Н. Вишневська розрізняє комбінації фольклорних одиниць, здійснених записувачами, та суто фольклорну "традицію поєднання в одне ціле двох пісень" (Вишневська, 2003).

Джерельна база

У цій статті пропоную розглянути ще один аспект, який досі не був предметом наукової зацікавленості, – особливості контамінацій у так званому письмовому або фіксованому (тут – вишитому) фольклорі, що утворився внаслідок фольклоризації творчості Тараса Шевченка та/або безпосередньо його постаті. Матеріалом для дослідження є зразки української епіграфічної вишивки (переважно кінця XIX – першої половини XX ст.), зібрані і систематизовані за відповідними вербальними та візуальними фольклорними формулами в *Інтерактивному покажчику фольклорних формул (Епіграфічна вишивка)* на власному сайті авторки (2016–2024).

Результати

Користуючись зазначеним онлайнним ресурсом, зокрема скролячи впорядковані за абеткою вербальні формули епіграфічної вишивки, які розташовані на вебсторінці "Вербальні формули", будь-який користувач, обізнаний бодай зі шкільних лав із Шевченковими поезіями, може легко пересвідчитися, що чимало з останніх уплелися в канву (і в буквальному, і в переносному значенні) українських рушників сторічної давнини.

Фактично спостерігаємо процес, зворотний до попереднього, що був описаний у розділі, присвяченому записам народної творчості, здійсненим Тарасом Шевченком або ж іншими збирачами на його прохання. Якщо в одному випадку помічаємо фольклоризм в авторській творчості, то в іншому – фольклоризацію авторської творчості. Не викликає сумніву, що остання суцільно побудована на фольклоризмах. Відповідно, в другому випадку спрацьовує так званий ефект бумеранга. Це значить, що фольклорний текст (в усній формі) потрапляє в авторську творчість (тут – поезії Тараса Шевченка), а згодом повертається в народну культуру (тут – у фіксованій формі, конкретно – у вишитій епіграфіці). До речі, явище бумеранга саме в українській епіграфічній вишивці вже показано (Волковічкер, 2019а, с. 3) – на прикладі колообігу текстів у народній та масовій культурі. Раніше йшлося про те, що підприємці другої половини позаминулого – початку минулого століття

друкували деякі популярні на той час фольклорні тексти (найчастіше – прислів'я, рядки з народних пісень тощо) у вигляді схем для вишивки хрестиком, а вишивальниці наносили їх на свої полотняні вироби (зазвичай – рушники), при цьому часто додатково видозмінюючи їх і по-різному комбінуючи. У такий спосіб відбувався круговий шлях фольклорної одиниці: народна культура → масова культура → народна культура. Під час цього процесу фольклорний твір неодмінно зазнавав змін – більших або менших (які могло бути не завжди видно неозброєним оком, але все ж таки вони неодмінно були, оскільки вже сам факт зміни контексту не міг не відобразитися на смислових відтінках тексту, призводячи до його (хай і ледве помітної) модифікації). Пропоную застосувати цю аналогію і для демонстрації проходження фольклорної одиниці крізь перо письменника та подальше її повернення у своє природне народне середовище.

Якщо ретельно вивчимо всі наявні на цей день у Показчику словесні формули епіграфічної вишивки, то зрозуміємо, що не буде перебільшенням сказати, що абсолютним лідером серед видатних діячів, чия творчість так чи інакше закарбувалася в українській епіграфічній вишивці минулого століття, є Тарас Григорович Шевченко. Тож не випадково фольклоризації як самої постаті Кобзаря, так і його поезій у вишитій епіграфіці присвячено не лише вагомі частини з монографії, де виявлено та досліджено феномен епіграфічної вишивки як явище фольклору (Волковічер, 2019а, с. 99–101), а й окремі наукові розвідки (Броварець, 2021; Броварець, 2022). Крім того, вплив Тараса Шевченка на зміст українських рушникових написів (як кінця ХІХ – першої половини ХХ століття, так і текстильних зразків, ближчих до наших часів) було продемонстровано і під час розгляду інших питань вишитої епіграфіки, які стосувалися чи то патріотичних текстів у вишивці 1930-х років на західноукраїнських землях (Авторські патріотичні твори..., 2019), чи то легендарного Лесиноного рушника та його інтерпретацій сучасними вишивальницями (Brovarets, 2021).

Прикметно, що практично всі перелічені вище усні чи письмові оприлюднення матеріалів не обходилися без згадки

(коротшої чи розлогішої – залежно від поставлених завдань) про наявність контамінацій у зразках епіграфічної вишивки. Це є логічним, адже варіативні поєднання рядків із різних (і нерідко таких, які, здавалося б, не схожі за сюжетною лінією) творів є однією з базових рис фольклоротворення. Не винятком у цьому аспекті є і так званий письмовий (тут – вишитий) фольклор.

Власне ці контамінації, які є базою для фольклоротворення, і становлять один із найбільших інтересів для фольклористів. Вони ж і стали згодом – 2016 року – основою розробки *Інтерактивного покажчика фольклорних формул (Епіграфічна вишивка)* (далі – *Покажчик*). Своєю чергою, *Покажчик* ліг підвалиною дисертації про феномен епіграфічної вишивки (Волковічер, 2018), за якою наступного року була видана однойменна монографія. У цій праці було вперше помічено, що частотне контамінування є характерною рисою для формул вишитої епіграфіки, що мають національну символіку. Ідеться про групу текстильних предметів з патріотичними сюжетами, які вишивали переважно в 30-ті роки минулого століття на західноукраїнських землях – цій тематиці також було присвячено окрему розвідку (Волковічер, 2019b). На той час, згідно із зібраними мною польовими матеріалами, вдалося виокремити достатньо вагомий перелік відповідних вишитих вербальних формул: "Боже, Україну спаси", "Встань, Україно! Світ правди засвітить, і помоляться на волі невольничі діти" (прототекст – містерія Тараса Шевченка "Великий льох" (1845)), "Свою Україну любіть. Любіть її... во время люте, в остатню тяжкую минуту за неї Господа молять" (прототекст – XII поезія Тараса Шевченка "Чи ми ще зйдемося знову?" із циклу "В казематі" (1847)), "Мово рідна, слово рідне, хто вас забуває, той у грудях не серденько – тільки камінь має" (прототекст – вірш Сидора Воробкевича "Рідна мова"), "Любіться, брати мої, Україну любіть, і за неї, безталанну, Господа моліть" (прототекст – вірш Тараса Шевченка "Згадайте, братія моя..." (1849–1850)), "Мій любий невинний краю! За що тебе Господь так тяжко карає?" (прототекст – вірш Тараса Шевченка "Осія. Глава XIV"), "Не вижидати нам чудес, щоб сам собою ворог щез, не скинуть

ласки небеса – самі творімо чудеса" (прототекст – українська народна повстанська пісня "Вкраїнська пісню, загрими!"), "Україно, Україно-ненько! Як згадаю тебе, краю, то в'яне серденько!" (прототекст – поема Тараса Шевченка "Тарасова ніч" (1838)), "Ще не вмерла Україна" (прототекст – вірш Павла Чубинського "Ще не вмерла Україна" (1863)), "Борітеся – поборете!" (прототекст – поема Тараса Шевченка "Кавказ" (1845)), "Слава Україні! Героям слава!" (Волковічер, 2019а).

Варто зауважити, що, роками наросшуючи та оцифровуючи індекс зразків епіграфічної вишивки, час від часу доповнюю створений мною реєстр раніше не виокремленими формулами епіграфічної вишивки (нова формула виводиться у *Показчику*, коли в базі з'являються дві та більше одиниць, що містять цю формулу). Звичайно, сюди можуть входити і нововиявлені патріотичні сюжети, хоча щодо зразків 1930-х років, то їхній основний масив уже сформовано. Вже за тим, попередньо опублікованим переліком можна зробити висновок, що, по-перше, левову частку патріотичних мотивів становлять саме фольклоризовані Кобзареві рядки, а, по-друге, на старовинному (приблизно сторічної давнини) українському текстилі увіковічилося чимало рядків не з одного, а багатьох творів Тараса.

Хотілося б наголосити, що слід усіляко уникати поверхового сприйняття подібних вишитих написів суто як цитат або запозичень. Адже такі епіграфи містять ознаки повноцінних народних (фольклоризованих) творів. Останні з'явилися внаслідок складного процесу фольклоротворення, у якому вагому роль відіграє якраз таки контамінування (тобто поєднання рядків із різних творів, коли в такий спосіб виникає новий твір). Оскільки серед творів авторського походження, які вишивалися на рушниках, поезії Тараса Шевченка в абсолютній більшості, то логічно, що і контамінації Шевченкових поезій також найчастіше трапляються.

Як уже було зазначено вище, під час попередніх аналізів тих або тих аспектів епіграфічної вишивки, повсякчас доводилося згадувати факт контамінування як одного з основоположних етапів фольклоротворення. Однак якщо зробити спробу дещо заглибитися в процес творення фольклору (тут – української

вишитої епіграфіки, переважно на рушниках кінця XIX – першої половини XX ст.), то, мабуть, уже недостатньо обійтися простою вказівкою на те, що були такі-то комбінації певних словесних формул на рушниках. Рано чи пізно, за нарощення бази та накопичення повторювань не лише окремих фольклорних формул, але і їхніх типових контамінацій, виникає потреба у виробленні класифікації останніх.

Мабуть, одна з перших характеристик, на яку потрібно звертати увагу при дослідженні вишитої епіграфіки, – це те, що ми працюємо з креолізованими (а саме вербально-візуальними) текстами. Тому очевидно, що всі контамінації можна поділити на суто вербальні, вербально-візуальні та суто візуальні. Якщо ж у межах цієї статті насамперед торкаємося фольклоризації поезій Тараса Шевченка в епіграфічній вишивці, то буде доцільно обмежитися розглядом суто вербальних контамінацій. Питання контамінування, пов'язаного з постаттю Кобзаря, де задіяний і візуальний складник, вочевидь потребує окремого аналізу. Крім того, кожен з названих груп також можна подрібнити за різними критеріями на більш деталізовані типи. Пропоную розглянути типи вербальних контамінацій вишитих фольклоризованих поезій Кобзаря на кількох прикладах.

Вербальні контамінації вишитих фольклоризованих поезій Тараса Шевченка на українських рушниках

1. Вишиті словесні тексти, які побудовані на контамінаціях суто Шевченкових поезій.

Напис на рушникові, продемонстрованому на рис. 1 ліворуч, складається з трьох словесних формул: 1) Я АДНА РОСЛА БІЛИНОЧКА В ПОЛІ ТА НЕДАВ МЕНІ БОГ НІ ЩАСТЯ НІ ДОЛІ; 2) БЕЗ ДОЛІ ЯК КВІТКА В ПОЛІ; 3) СЕРЦЕ ВЯНЕ НУДІТЬ СВИТОМ ЯК ПТАШКА БЕЗ ВОЛІ НАЩО МЕНИ КРАСА МОЯ КОЛИ НЕМА ДОЛИ. Прототекстами всіх трьох формул є різні твори Тараса Шевченка: 1) із циклу "В казематі" – "Ой одна я, одна, як билиночка в полі", 1847; 2) поема "Катерина", 1838–1839; 3) вірш "Думка (Нащо мені чорні брови...)", 1838.

Рис. 1. Рушник з написом "Я АДНА РОСЛА БІЛИНОЧКА В ПОЛІ ТА НЕДАВ МЕНІ БОГ НІ ЩАСТЯ НІ ДОЛІ БЕЗ ДОЛІ ЯК КВІТКА В ПОЛІ // СЕРЦЕ ВЯНЕ НУДІТЬ СВИТОМ ЯК ПТАШКА БЕЗ ВОЛІ НАШО МЕНИ П КРАСА МОЯ КОЛИ НЕМА ДОЛИ П"

Сторінка одиниці у *Покажчику*: <https://volkovicher.com/abetka-rya/ya-adna-rosla-bilynochka-v-poli-ta-nedav-meni-bog-ni-shhastyani-doli-bez-doli-yak-kvitka-v-poli-sertse-vyane-nudit-svytom-yak-ptashka-bez-volinashho-meny-p-krasa-moya-koly-nema-doly-p/>. Первинне джерело світлини: <https://auction.violity.com/101281309-rushnik>

Такий тип контамінацій є цікавим насамперед тим, що всі три послідовно вишиті на одному рушникові вербальні формули, кожна з яких походить із різних Шевченкових творів, становлять синонімічні з фольклорного погляду рядки. Червоною ниткою крізь усе полотно проходить крик душі, що в героїні немає долі. Важливо розуміти, при цьому, що зазначені формули становлять один твір, а не три різні твори, чи, наприклад, три подібні за мотивами уривки з різних творів. Також слід пам'ятати, що у фольклорі тавтологія є не тільки цілком нормальним явищем, але й однією з базових стилістичних фігур, яка може використовуватися для посилення певної думки чи емоції. Попередньо можна визначити спосіб творення цього (а також інших подібних, які можна знайти в *Покажчику*) зразка вишитої епіграфіки, як прийом тавтологічного контамінування (фольклоризованих рядків з різних творів одного автора).

На рушникові (рис. 2) вище праворуч фольклоризовані рядки також узяті з різних творів Тараса Шевченка: 1) ДУМИ МОЇ

ДУМИ ЛИХО МЕНІ З ВАМИ (прототекст – Тарас Шевченко "Думи мої думи", 1840). 2) ЛЮБИТЕСЯ БРАТИ МОЇ УКРАЇНУ ЛЮБИТЕ (прототекст – Тарас Шевченко, із циклу "В казематі" – "Згадайте, братія моя", 1849–1850). Але, на відміну від попереднього випадку, ці формули не синонімічні. Перша згадана формула акумулює в собі головну ідею однойменного Шевченкового твору, де він переживає за долю рідного краю. Друга ж формула в цьому контексті постає логічним продовженням першої. До речі, цей рушник особливо цінний і з історичного погляду, адже за легендою його вишивала Леся Українка, а сучасні вишивальниці відтворюють зразки так званого Лесиного-Шевченківського рушника, додаючи нові відтінки його інтерпретації (Brovarets, 2021). Щодо особливостей фольклоротворення, то в розглянутій щойно одиниці можна спостерігати прийом послідовного контамінування (фольклоризованих рядків з різних творів одного автора).

Рис. 2. Рушник з написом "ДУМИ МОЇ ДУМИ ЛИХО МЕНІ З ВАМИ // ЛЮБИТЕСЯ БРАТИ МОЇ УКРАЇНУ ЛЮБИТЕ"

Сторінка одиниці у Показчику: <https://volkovicher.com/pokazhchik-tekstiv/a-d/dumy-moyi-dumy-lyho-meni-z-vamy-lyubytesya-braty-moyi-ukrayinu-lyubyte/>. Первинне джерело світлина: Огнева Людмила. Лесин рушник. Донецьк, 2009. 12 с.

2. Вишиті словесні тексти, де фольклоризовані рядки Шевченка поєднуються з рядками інших авторів (або з тими, де авторство не встановлено).

У *Покажчику* можна знайти і чимало зразків епіграфічної вишивки, словесні складники яких являють собою контамінації творчості різних авторів (або ж контамінації фольклоризованих рядків певного автора з творами, авторство яких нам не відоме, або ж фольклорних творів). У багатьох випадках одним із прототекстів таких контамінованих вишитих написів є певна Шевченкова поезія (рис. 3).

Рис. 3. Рушник з написом "ОСЬ ТАЯ КИРНИ[ЧИ]НЬКА В НІ ГОЛУБ К[УП]АВ // СЯ ОСЬ ТАЯ ДІВ[ЧИНОН]ЬКА ЩО Я В НІЙ [КОХАВСЯ] // ЛЮБІТЕСЯ БРАТИ МОЇ УКРАЇНУ ЛЮБІТЕ // І ЗА НЕЇ БЕЗТАЛАННУ ГОСПОДА МОЛІТЕ"

Сторінка одиниці у *Покажчику*: <https://volkovicher.com/abetka-n-ya/os-taya-kirni-chi-nka-v-ni-golub-k-up-av-sya-os-taya-div-chinon-ka-shho-ya-v-nij-kohavsyalyubitesya-brati-moyi-ukrayinu-lyubite-i-za-neyi-beztalannu-gospoda-molite/>. Первинне джерело світлини: <https://poglyad.te.ua/podii/stronguchniv-navchaye-te-shho-yih-otochuye-ternopilaska-shkola-11strong.html>.

Зокрема, остання процитована тут формула "Любітеся, брати мої, Україну любіте" може вживатися і дещо в іншому контексті. Рушник, представлений ліворуч (рис. 4) (той, що обрамляє ікону Богородиці), містить дві словесні формули: 1) ЛЮБІТЕСЯ БРАТИ МОЇ УКРАЇНУ ЛЮБІТЕ І ЗА НЕЇ БЕЗТАЛАННУ ГОСПОДА МОЛІТЕ (прототекст – Тарас Шевченко, із циклу "В казематі" – "Згадайте, братія моя", 1849–1850);

2) ОСЬ ТАЯ КИРНИ[ЧИ]НЬКА В НІ ГОЛУБ К[УП]АВСЯ ОСЬ ТАЯ ДІВ[ЧИНОН]ЬКА ЩО Я В НІЙ [КОХАВСЯ]. Друга формула, на відміну від усіх попередніх випадків, узята не з Шевченкових поезій, а дуже відомої народної пісні про кохання, яка водночас є й однією з найчастотніших формул вишитої епіграфіки (наразі в *Покажчику* міститься 141 (!) одиниця з варіантами вишитих текстів про "криниченьку, де голуб купався", а ще багато зразків чекає черги на оцифрування). Цей прийом контамінування, як і на останньому розглянутому рушникові, можна охарактеризувати як послідовне (однак тут рядки вже взяті з творів не від одного автора), адже так само спостерігаємо логічне продовження думки, хоча й зі зміщенням акценту на любов.

Рис. 4. Рушник з написом "МІЙ ЛЮБИЙ НЕВИННИЙ КРАЮ
ЗА ЩО ТЕБЕ ГОСПОДЬ ТАК ТЯЖКО КАРАЄ //
БОЖЕ ВЕЛИКИЙ ЄДИНИЙ НАМ УКРАЇНУ СПАСИ.
ВОЛІ І СЬВІТУ ПР[О]МІННЯМ ТИ ЄЇ ОСІНІ"

Сторінка одиниці у Покажчику: <https://volkovicher.com/abetka-a-n/mij-lyubyj-nevynnyj-krayu-za-shho-tebe-gospod-tak-tyazhko-karaye-bozhe-velykyj-yedynyj-nam-ukrayinu-spasy-voli-i-svitu-prminnyam-tyeyi-osyiny/>.
Первинне джерело світлини: <https://www.pinterest.com/pin/453667362456073461/>

Органічне послідовне контамінування (фольклоризованих рядків двох різних авторів – Тараса Шевченка та Олександра Кониського) відбулося й на рушникові, поданому праворуч (рис. 4), що складається з двох вербальних формул: 1) МІЙ ЛЮБИЙ НЕВИННИЙ КРАЮ ЗА ЩО ТЕБЕ ГОСПОДЬ ТАК ТЯЖКО КАРАЄ (прототекст – Тарас Шевченко, "Осія. Глава XIV", 1859). 2) БОЖЕ ВЕЛИКИЙ ЄДИНИЙ НАМ УКРАЇНУ СПАСИ. ВОЛІ І СЪВІТУ ПР[О]МІННЯМ ТИ ЄЇ ОСЇНИ (прототекст – Олександр Кониський, "Молитва за Україну", 1885). У цьому випадку констатація факту про тяжку долю країни логічно доповнюється молитвою за її спасіння.

3. Вишиті словесні тексти, в основі яких є як контамінації кількох фольклоризованих творів Шевченка, так і інші типові формули епіграфічної вишивки (змішаний тип).

Серед рушників патріотичної тематики, які нам вдалося побачити та систематизувати, левову частку займають такі, що за контамінаціями вербальних формул (їхніх прототекстів) можна віднести до типу, який одночасно має ознаки двох попередніх. Ідеться про те, що на одному текстильному предметі комбінуються фольклоризовані рядки з кількох Шевченкових творів, і, крім того, наявні словесні формули іншого походження.

На рис. 5 продемонстровано рушник, який містить уже не раз згадувану вербальну формулу "Любіться, брати мої, Україну любіть", а також ще дві формули ("Боже Вкраїну спаси" та ще одну – з іншого Шевченкового твору): 1) ЛЮБІТЕСЯ, БРАТИ МОЇ, УКРАЇНУ ЛЮБІТЕ І ЗА НЕЇ БЕЗТАЛАННУ ГОСПОДА МОЛІТЕ (прототекст – Тарас Шевченко, із циклу "В казематі" – "Згадайте, братія моя", 1849–1850); 2) БОЖЕ ВКРАЇНУ СПАСИ! ВСТАНЕ УКРАЇНА, СВІТ ПРАВДИ ЗАСВІТИТЬ І ПОМОЛЯТЬСЯ НА ВОЛІ НЕВОЛЬНИЧІ ДІТИ (прототекст – Тарас Шевченко, містерія "Великий льох", 1845). У цьому зразку всі три формули також органічно поєднуються одна з одною, адже є і настанова про те, що треба жити в злагоді та молитися за свій рідний край, далі слідує безпосередньо молитва за Україну, і, як наслідок, пророцтво, що держава буде вільною і незалежною. Мотив же молитви наявний в усіх трьох формулах. Такий тип контамінування також можна визначити радше як послідовний.

Рис. 5. Рушник з написом "ВСТАНЕ УКРАЇНА, СВІТ ПРАВДИ ЗАСВІТИТЬ І ПОМОЛЯТЬСЯ НА ВОЛІ НЕВОЛЬНИЧІ ДІТИ / БОЖЕ ВКРАЇНУ СПАСИ! // ЛЮБІТЕСЯ, БРАТИ МОЇ, УКРАЇНУ ЛЮБІТЕ І ЗА НЕЇ БЕЗТАЛАННУ ГОСПОДА МОЛІТЕ..."

Сторінка одиниці у Показчику: <https://volkovicher.com/abetka-a-n/vstane-ukrayina-svit-pravdi-zasvitit-i-pomolyatsya-na-voli-nevolnichi-diti-lyubitesya-brati-moyi-ukrayinu-lyubite-i-za-neyi-beztalannu-gospoda-molite/>. Первинне джерело світлина: <http://volyn.com.ua/news/84163-shchob-enkavedisti-ne-znayshli-rushnika-ztrizubom-zahovala-yogo-v-klubok-nitok.html>.

Представлений рушник цінний з історичного погляду і тим, що нащадки вишивальниці надали докладні відомості про його важку долю та тогочасні ризики (у цьому випадку – загроза виселення до Сибіру) для власників (Кажан, 2017). У найгостріші періоди відстоювання української державності подібні випадки переховування речей із національною символікою задля їхнього збереження не були поодинокими (Авторські патріотичні твори..., 2019). І в сучасній Україні, від моменту повномасштабного російського вторгнення 2022 року та поступового визволення частини українських територій, свідчення їхніх мешканців, яким доводилося ховати національно марковані предмети від окупантського ока, нерідко перегукуються з тими історіями, що ми дізнаємося з оповідей нащадків вишивальниць старовинної патріотичної епіграфічної вишивки.

Дискусія і висновки

Метою цієї оглядової статті було дещо заглибитися в питання особливостей контамінування вербальних фольклорних формул на українських текстильних предметах (переважно рушниках кінця XIX – першої половини XX ст.), де містяться вишиті фольклоризовані рядки Шевченкових поезій. Користуючись *Інтерактивним електронним покажчиком фольклорних формул (Епіграфічна вишивка)*, легко пересвідчитись, що часто-густо їх комбінували у різний спосіб. Так народжувалися нові фольклорні твори. Серед вишитих вербальних контамінованих творів, де наявні фольклоризовані поезії Кобзаря, чітко виокремлюються такі три великі групи: 1) вишиті словесні тексти, які побудовані на контамінаціях суто Шевченкових поезій; 2) вишиті словесні тексти, де фольклоризовані рядки Шевченка поєднуються з рядками інших авторів (або з тими, де авторство не встановлено); 3) вишиті словесні тексти, в основі яких є і контамінації кількох фольклоризованих творів Шевченка, так і інші типові формули епіграфічної вишивки (змішаний тип). Усередині кожної з цих груп можна також розрізнати творення зразків епіграфічної вишивки за допомогою прийому тавтологічного чи послідовного контамінування. Крім проаналізованих тут суто вербальних контамінацій, перспективним видається також розгляд візуальних (вербально-візуальних) контамінацій, коли на українських текстильних виробх фольклоризується не лише творчість Кобзаря, а й безпосередньо його постать.

Список використаних джерел

Авторські патріотичні твори, які фольклоризувалися на українських вишитих рушниках 1930-х років (Ця тема лягла в основу лекції провідного фольклориста Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України Тетяни Волковічер, яка нещодавно відбулась у Київському літературно-меморіальному музеї Максима Рильського) / За інформацією ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Національна академія наук України. (14 березня 2019 р.). <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=4724>.

Броваць, Т. (2022, червень). "Встане Україна! Світ правди засвітить, і помоляться на волі невольничі діти": вишиті фольклоризовані твори Тараса Шевченка. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*, 19, 6–13. <https://doi.org/10.28925/2412-2475.2022.19.1>.

Броварець, Т. (2016–2024). Інтерактивний електронний покажчик фольклорних формул (Епіграфічна вишивка). <http://volkovicher.com/>. Пароль: 2707.

Броварець, Т. (2021). "Не співає чорнобрива, стоя під вербою...": фольклоризація Кобзаря на рушниках першої половини XX ст. *Матеріали Міжнародної конференції "Традиційна культура – шлях духовної деокупації". Тринадцять фольклористичні читання, присвячені професору Лідії Дунаєвській, м. Київ, 27–28 травня 2021 р.* С. 7–11.

Вишневська, Н. (за участю О. Правдюка). (2003). Записи народної творчості. *Тарас Шевченко. Енциклопедія життя і творчості*. <https://www.t-shevchenko.name/uk/Folklore.html>. (Подається за виданням: Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів у 12-и томах. Т. 5. (с. 257–280 (канонічний текст), с. 440–471 (примітки)). Наукова думка.

Волковічер, Т. (2019a). Вербальні тексти у народній вишивці кінця XIX – першої половини XX ст.: генеза, семантика, прагматика : [монографія] / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Наукова думка.

Волковічер, Т. (2019b). "Люблю свою Україну й буду любити до загину...": слов'янська традиція епіграфічної вишивки на західноукраїнських землях. Славістика й україністика: взаємне посилення розвитку : Матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 24 травня 2019 р.). С. 62–64.

Грица, С. (2013). Три складові фольклорної проєкції в поезії Тараса Шевченка. *Народна творчість та етнологія. Спеціальна тема випуску: "Народні засади та образно-стильові системи спадщини Тараса Шевченка в контексті сучасних національно-культурних пріоритетів"*. № 3. С. 34–39.

Кажан, Г. (22.08.2017). Щоб енкаведисти не знайшли рушника з тризубом, заховала його в... клубок ниток. *Волинь*. <https://www.volyn.com.ua/news/84163-shchob-enkavedisti-ne-znayshli-rushnika-z-trizubom-zakhovala-yogo-v-klubok-nitok.html>.

Салтовська, Н. (2014). Шевченкові афоризми та народні паремії: типологічні паралелі. *Міфологія і фольклор. До 200-річчя Тараса Шевченка*. С. 17–21. <http://publications.lnu.edu.ua/journals/index.php/mythology/article/viewFile/644/646>.

Сенько, І. (2014). Баладні мотиви в поетичній творчості Тараса Шевченка та народних баладах Закарпаття. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Випуск 1(31). С. 206–212.

Brovarets, T. (2021). "Oh, My Thoughts, My Thoughts": Olena Pchilka's and Lesia Ukrainka's Contributions to Epigraphic Embroidery. *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*, 8, 147–162. <https://doi.org/10.18523/kmhj249198.2021-8.147-162>.

References

Brovarets, T. (2016–2024). Interactive online index of folklore formulas (Epigraphic embroidery). <http://volkovicher.com/>. Password: 2707 [in Ukrainian].

Brovarets, T. (2021). "A girl does not sing, standing under a willow...": folklorization of Kobzar on *rushnyks* of the first half of the 20th century. *Proceedings of the International Conference "Traditional culture – the path of spiritual de-occupation". Thirteenth folkloristic readings dedicated to Professor Lidiya Dunaevska (Kyiv, May 27–28, 2021)*, 7–11 [in Ukrainian].

Brovarets, T. (2021). "Oh, My Thoughts, My Thoughts": Olena Pchilka's and Lesia Ukrainka's Contributions to Epigraphic Embroidery. *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*, 8, 147–162. <https://doi.org/10.18523/kmhj249198.2021-8.147-162>.

Brovarets, T. (June 2022). "Ukraine will rise, the light of truth will shine, and slave children will pray in freedom": the embroidered folklorized works of Taras Shevchenko. *Literary process: methodology, names, trends*, 19, 6–13. <https://doi.org/10.28925/2412-2475.2022.19.1> [in Ukrainian].

Hrytsa, S. (2013). Three components of folklore projection in the poetry of Taras Shevchenko. *Folk creativity and ethnology. Special theme of the issue: "Folk principles and figurative and stylistic systems of the heritage of Taras Shevchenko in the context of modern national and cultural priorities"*, 3, 34–39 [in Ukrainian].

Kazhan, H. (August 22, 2017). She hid a rushnyk with the embroidered trident in... a ball of yarn, so NKVD agents would not find it. *Volyn*. <https://www.volyn.com.ua/news/84163-shchob-enkavedisti-ne-znayshli-rushnika-z-trizubom-zakhovala-yogo-v-klubok-nitok.html> [in Ukrainian].

Saltovska, N. (2014). Shevchenko's aphorisms and folk paremias: typological parallels. *Mythology and folklore. To the 200th anniversary of Taras Shevchenko*, 17–21. <http://publications.lnu.edu.ua/journals/index.php/mythology/article/viewFile/644/646> [in Ukrainian].

Senko, I. (2014). Ballad motives in the poetry of Taras Shevchenko and folk ballads of Transcarpathia. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Philology. Social communications*, 1(31), 206–212 [in Ukrainian].

The author's patriotic poetries which were folklorized on Ukrainian embroidered *rushnyks* of the 1930s (This issue was discussed at the lecture by the leading folklorist of the Maksym Rylsky Institute for Art History, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine, Tetiana Volkovicher, the event was recently held at the Kyiv Literary-Memorial Museum of Maksym Rylsky) / According to information of the Maksym Rylsky Institute for Art History, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (March 14, 2019). *National Academy of Sciences of Ukraine*. <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=4724> [in Ukrainian].

Volkovicher, T. (2019a). "I love my Ukraine and will love my Motherland until my death...": Slavic tradition of epigraphic embroidery in the western Ukrainian regions. *Slavic studies and Ukrainian studies: mutual strengthening of development: Proceedings of the International Scientific Conference (Kyiv, May 24, 2019)*, 62–64 [in Ukrainian].

Volkovicher, T. (2019b). Verbal texts in folk embroidery of the end of the 19th – the first half of the 20th century: genesis, semantics, pragmatics: [monograph] / National Academy of Sciences of Ukraine, Maksym Rylsky Institute for Art History, Folkloristics and Ethnology. Naukova dumka [in Ukrainian].

Vyshnevskaya, N. (with the participation of O. Pravdyuk). (2003). Folklore fixation. Taras Shevchenko. Encyclopedia of life and creativity. <https://www.t-shevchenko.name/uk/Folklore.html>. (By edition: T. H. Shevchenko. Complete collection of works in 12 volumes. Naukova dumka, Volume 5, 257–280 (canonical text), 440–471 (notes)) [in Ukrainian].

Отримано редакцією збірника / Received: 06.05.24

Прорецензовано / Revised: 17.09.24

Схвалено до друку / Accepted: 15.10.24

Tetiana BROVARETS, PhD (Philol.)

ORCID ID: 0000-0003-1563-2572

SCOPUS ID: 57223885098

Web of Science ID: AAZ-9937-2021

e-mail: tetiana.volkovicher@gmail.com

Maksym Rylsky Institute for Art Studies, Folkloristics and Ethnology
of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

**"I GREW UP ALONE, LIKE A HERB IN THE FIELD,
AND GOD GAVE ME NEITHER HAPPINESS NOR FATE...
WITHOUT A FATE, I LIKE A FLOWER IN THE FIELD...":
REGARDING THE CONTAMINATIONS OF SHEVCHENKO'S
POEMS IN EMBROIDERED EPIGRAPHY**

The article is devoted to the contaminations of folklorized Shevchenko's poetry in Ukrainian epigraphic embroidery. These are mainly rushnyks from the end of the 19th till the first half of the 20th century. The prototexts of inscriptions embroidered on them were lines from poetic texts that were actively used in oral folk culture. The source base of the research is the Interactive electronic index of folklore formulas (Epigraphic embroidery) (<https://volkovicher.com/>; the password: 2707), which was developed by the author in 2016 and has been continued to be supplemented with new materials to this day. According to the Index, where the verbal and visual formulas typical for embroidered epigraphy have been shown, it is easy to make sure that a lot of embroidered texts are actually folklorized lines from Taras Shevchenko's poetry. Moving to the web pages of specific rushnyks, you can also see that most of them were embroidered not according to the example of one poem, but according to the example of several poetic texts – as a rule, from two to four works. Being reproduced simultaneously on one textile object, these originally several separate texts have formed one complete text. In this way, new folklore stories were born. An interesting issue that needs a deeper academic immersion is the specifics of the contaminations that occurred in the process of embroidering towels with inscriptions. In the proposed investigation, the author examines embroidered verbal contaminated works, one (or more) of the components of which is Kobzar's folklorized poetry. Three large groups of described samples of embroidered epigraphy have been singled out: 1) the embroidered verbal texts which are built on the contaminations of Shevchenko's poetry; 2) the embroidered verbal texts where folklorized Shevchenko's lines are combined with lines of other authors (or with those lines where the authorship is not established); 3) the embroidered verbal texts the basis of which are contaminations of several folklorized works of Shevchenko, as well as other typical formulas of

epigraphic embroidery (a mixed type). In addition, the difference between the techniques of tautological and sequential contamination is indicated.

Keywords: *Taras Shevchenko, poetry, epigraphic embroidery, contaminations, folklore formulas.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.